

บทคัดย่อ

เรื่อง “เวชศาสตร์ฉบับหลวงกับการบูรณาการทางการแพทย์แผนไทย”

Royal Edition Vejjashastra and Thai Tradition Medicine

กรุงเทพมหานครสถาปนาเป็นพระนครหลวงเมื่อพ.ศ. ๒๓๒๕ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมวงศ์กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี แม้ว่าบริเวณดังกล่าวเคยเป็นชุมชนที่เคยอยู่กันมาแต่เดิมหลายร้อยปีมาแล้ว แต่เมื่อครั้งได้รับสถาปนาเป็นนครหลวง ทำให้มีชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นกว่าแต่ก่อน เป็นศูนย์กลางทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทย นับถึงปัจจุบันกว่าสองศตวรรษ

จากชุมชนขนาดเล็ก ต่อมากลายเป็นเมืองและพัฒนาเป็นมหานคร อันมีประชากรอาศัยเป็นจำนวนมาก ดังนั้นระบบสาธารณสุขชุมชน ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงมีการวางผังเมืองอย่างหลวมๆ การกำหนดพื้นที่อาศัย พื้นที่สร้างอาคารสถานที่ราชการ วัดวาอาราม ตลาด สวนสาธารณะ ตลอดจนพื้นที่สำหรับทำการเกษตร

เกี่ยวกับระบบการสาธารณสุขนั้น เมืองไทยมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นกระทรวงสาธารณสุขมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อในพ.ศ. ๑๙๙๘ พระองค์ได้ตั้งหน่วยงานขึ้น ๗ กรม บริหารการสาธารณสุข ประกอบด้วย *กรมแพทยา* ทำหน้าที่บริหารงานทั่วไป ทางการสุขภาพชุมชน ทั้งทางฝ่ายทหารและพลเรือน *กรมหมอ* บริหารรับผิดชอบในด้านบุคคลากรทางการแพทย์ *กรมหมอกุมาร* รับผิดชอบดูแลในด้านที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของแม่และทารก *กรมหมอนวด* รับผิดชอบในการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานของชุมชน ซึ่งการนวดในการแพทย์แผนไทยนั้น ถือว่าเป็นการรักษาในเบื้องต้น โดยใช้การนวดเพื่อบำบัด ซึ่งไม่ต้องใช้ยารับประทาน และกรมหมอนวดถือได้ว่าเป็นหน่วยงานขนาดใหญ่ มีบุคลากรมากกว่ากรมอื่นๆ *กรมหมอยาตา* รับผิดชอบเกี่ยวกับโรคที่เกิดจากตาโดยเฉพาะ *กรมหมอวรรณโรค* เป็นหน่วยงานที่บำบัดรักษาโรคที่เกิดขึ้นจากผิวหนัง เช่น บาดแผล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี *กรมโรงพระโอสถ* ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เก็บรักษาและบริหารเกี่ยวกับ *สมุนไพรรักษา* ทั้งสดทั้งแห้ง ซึ่งนำมาผลิตเป็นยา *สมุนไพรรักษา* นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ควบคุมดูแลหน่วยงานทั้งหมด ที่เกี่ยวกับหน่วยงานสาธารณสุข

ในแต่ละหน่วยงานก็มีวรรณกรรมทางการแพทย์ที่สำคัญ เช่น *ประถมจินดา* ตำราที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของแม่และเด็ก *ตำราแผนนวด* หนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการนวด และการจับเส้น *โรคนิทาน* ตำราที่เกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคต่างๆ *มหาไชตร์ต* ตำราที่ให้ความรู้เรื่องโรคที่เกี่ยวกับสตรีเพศ *สมุฏฐานวินิจฉัย* เป็นตำราที่เกี่ยวข้องกับการค้นหาสาเหตุการเกิดโรค และการรักษาสุขภาพ และอีกเล่มหนึ่งคือ *ตำราพระโอสถพระนารายณ์* เป็นตำรายาที่แพทย์แต่งขึ้น

ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประกอบด้วยแพทย์ไทย ๕ คน แพทย์ฝรั่ง ๒ คน แพทย์จีนและแพทย์อินเดียอย่างละ ๑ คน

เมื่อนครหลวงย้ายมาอยู่ที่กรุงเทพมหานครตั้งแต่พ.ศ. ๒๓๒๕ รัชกาลที่ ๑ ก็เริ่มตั้งตำรายาเป็นครั้งแรกที่วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ซึ่งจารึกไว้บนศิลา แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

การศึกษาวรรณกรรมตำรายาในกรุงเทพมหานคร สามารถแบ่งการศึกษาได้ดังนี้ คือ ตำรายาที่เขียนขึ้นบนศิลา และที่เขียนขึ้นบนสมุดไทย สำหรับตำรายาที่เขียนขึ้นบนศิลานั้น ได้แก่ จารึกตำรายาที่วัดราชโอรสารามฯ ซึ่งประดิษฐานขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๓๕๕ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ และจารึกตำรายาที่วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๓๗๕ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลาจารึกตำรายาที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย

สำหรับวรรณกรรมตำรายาที่เขียนขึ้นบนสมุดไทย เริ่มจากตำราพระโอสถ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้ชำระขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๓๕๕ โดยมีพระวงศ์อมรินทร์ (พระโอรสในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) เป็นหัวหน้า

ตำราสรรพคุณยา ซึ่งนิพนธ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท (พระองค์เจ้านวม ต้นสกุลวงศ์สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) เป็นการพัฒนามาจากงานตำรายาที่พระองค์นิพนธ์ขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อประดิษฐานที่วัดพระเชตุพนฯ ขณะดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นวงศาธิราชสนิท ในสมัยรัชกาลที่ ๓) ต่อมาพระองค์ได้ศึกษาพืชสมุนไพรพื้นบ้านเพิ่มขึ้นกว่า ๑๐๐ ชนิด โดยแยกส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะลำต้น เปลือก ใบ แก่น กระพี้ ยาง หัว ลูก ดอก และรากว่ามีสรรพคุณทางยาอย่างไรบ้าง ตำราสรรพคุณยาเป็นตำรายาที่แปลกกว่าเล่มอื่นๆ เพราะส่วนใหญ่ตำรายาไทยมักรวมพืชสมุนไพรหลายๆ ชนิดมาเป็นยารักษาโรค แต่ในตำราสรรพคุณยาเป็นการศึกษาสมุนไพรเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ และชี้ให้เห็นว่าพืชสมุนไพรในแต่ละส่วนสามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคในแต่ละชนิดได้

วรรณกรรมตำรายาอีกเล่มหนึ่งคือ ตำรายาพิเศษ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๐๗ โดยที่พระองค์มิใช่เป็นแพทย์ แต่เพียงผู้ทรงรวบรวมความรู้ทางยาขึ้นจากผู้รู้ทางยา เพราะเหตุผลที่ปรากฏในงานนิพนธ์ว่า “ยาคนทุกวันนี้ เขาหวงปิดกัน” ฉะนั้นพระองค์ท่านจึงนำมาเผยแพร่ เพื่อจะบอกว่าแพทย์แผนไทยมิได้หวงตำรายาอย่างที่เชื่อกันมา

วรรณกรรมตำรายาเล่มสำคัญที่สุดเล่มหนึ่งคือ เวชศาสตร์ฉบับหลวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ชำระขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๔๑๓ ท่ามกลางกระแสที่รุนแรงของการแพทย์แผนตะวันตก และการตกต่ำของการแพทย์แผนไทย ในเรื่องประกอบด้วย ๑๒ คัมภีร์

คือ กระษัย ตักกศิลา ธาตุวิงศ์ ประถมจินดา แผนนวด แผนผีดาศ มรณญาณสูตร มหาโชตรัต มุจฉาปักขันทิกา โรคนิทาน สรรพลักษณะสรรพคุณ และอุทรโรค ต่อมาตำราแพทย์เล่มนี้ในบาง คัมภีร์ได้นำมาสอนในโรงเรียนแพทยากร ในศิริราชพยาบาล ตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๓๒ และพระประสิทธิ์ วิทยา (หมอนหนู) ซึ่งเป็นผู้สอนวิชาการแพทย์แผนไทย ท่านจึงได้นำเวชศาสตร์ฉบับหลวงมาใช้สอน และในบางคัมภีร์นำมาเรียบเรียงขึ้นใหม่ เรียกว่า เวชศาสตร์วรรณนา และได้ตัดคัมภีร์แผนนวด แผนผีดาศออกไป แต่เพิ่มคัมภีร์ฉันทศาสตร์ อภัยสันตา อติสาร มุขโรค และอติสารเข้ามา

ต่อมาเมื่อพระยาพิชณุประสาทเวช (หมอลอง) สอนวิชาการแพทย์แผนไทยในโรงเรียน แพทยาลัย จึงได้ขอประทานอนุญาตเป็นทางการจาก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยศขณะนั้น) ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นประธานจัดการหอพระสมุด โดยนำเวชศาสตร์ฉบับหลวง มาปรับปรุง เพื่อเป็นตำราเรียน และพิมพ์เผยแพร่ให้ประชาชนที่สนใจ ฉบับนี้เรียกว่าแพทย์ศาสตร์ สงเคราะห์ฉบับ ๒ เล่ม ประกอบด้วย ๑๔ คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์ฉันทศาสตร์ ปฐมจินดาร์ ธาตุวิงศ์ สรรพคุณ (แลมหาพิกัต) สมุฏฐานวินิจฉัย วรโยคสาร มหาโชตรัต ชวดาร โรคนิทาน ธาตุวิวรรณ์ ธาตุบรรจบ มุจฉาปักขันทิกา ตักกาศิลา และโกษย นอกจากนี้พระยาพิชณุประสาทเวช (หมอลอง) ยังได้แต่งตำราเวชศึกษาขึ้นอีกชุดหนึ่ง มี ๓ เล่ม เพื่ออธิบายตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับ ๒ เล่ม ให้ง่ายขึ้น ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้จริง อีกทั้งตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับ ๒ เล่ม และ เวชศึกษา ยังใช้เป็นตำราที่ใช้สอนในโรงเรียนแพทย์แผนโบราณทั่วประเทศ ทั้งยังเป็นหนังสือที่ใช้ ประกอบการสอนเพื่อสอบรับใบประกอบโรคศิลปะ สามารถมีอาชีพเป็นแพทย์แผนไทยได้ นอกจากนี้ทางกระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศให้เป็นตำราหลวงแพทย์เภสัชกรโบราณ สามารถนำไปจดทะเบียนยาไทยได้

กล่าวได้ว่าเวชศาสตร์ฉบับหลวง ตำรายาทางด้านกรแพทย์แผนไทย เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่า ทำให้บรรดานายแพทย์ซึ่งเป็นปราชญ์ในสมัยนั้น นำมาต่อยอด ปรับปรุงและบูรณาการเป็น ตำราทางการแพทย์ไทย เช่น เวชศาสตร์วรรณนา เวชศึกษา แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ โดยเฉพาะ ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับพระยาพิชณุประสาทเวช ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่มากที่สุด นอกจากนี้ยังมีการนำตำรายาจากเวชศาสตร์ฉบับหลวง และจากแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ มาแต่ง เป็นตำราเภสัชยาอีกมากมาย และตำราแผนนวดจากเวชศาสตร์ฉบับหลวง ก็ถูกนำไปใช้กันอย่าง แพร่หลาย

จากการสำรวจการแพร่หลายของเวชศาสตร์ฉบับหลวง และตำราแพทย์แผนไทยฉบับ อื่นๆ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากเวชศาสตร์ฉบับหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร เห็นได้ว่ามีผู้ใช้กันอย่าง แพร่หลายมาก เช่นในกลุ่มสถาบันที่สอนการแพทย์แผนไทย เช่น ในโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ ใน สถาบันการศึกษาที่การแพทย์แผนไทย เช่น ที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ซึ่งใช้เป็นตำราเรียน ในหน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชน เช่น โรงพยาบาล บริษัทที่ผลิตยาไทย เป็นต้น ก็ใช้เป็น

หนังสืออ้างอิง และคนทั่วไปที่สนใจทางด้านการศึกษาแพทย์แผนไทย ก็สามารถใช้อ่านเพื่อใช้ในการนำไปใช้สอบ เพื่อรับใบประกอบโรคศิลปะ หรือเพื่อใช้ในการค้นหาสูตรตำรับยา เพราะทางการรับรองสูตรยา ทำให้เวชศาสตร์ฉบับหลวงและหนังสืออื่นๆที่มาจากเวชศาสตร์ฉบับหลวงแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับของผู้ที่ประกอบอาชีพเป็นแพทย์แผนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตกรุงเทพมหานคร และนับวันจะเป็นตำรายาไทยที่แพร่หลาย เพราะเป็นสูตรยาที่ยังรับใช้สังคมได้ในปัจจุบัน และบูรณาการต่อไปได้ในอนาคต อีกทั้งประชาชนเป็นจำนวนมากในเขตกรุงเทพมหานครยังนิยมการแพทย์แผนไทยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน.

ABSTRACT

Royal Medicine and Traditional Thai Medicine Integration :Study defined in the Bangkok Metropolis Area only

Bangkok Metropolis was founded as the capital since 1782 during the reign of King Buddha Yodfah Chulaloke, the first king of Chakri Dynasty. Although Bangkok was populated several years ago prior to its establishment, the place was even more populated because of its importance as the centre of politics, economy and social figure of the country for two hundred years since then.

From a small community, Bangkok is developed into a metropolitan community and heavily populated. Hence, public health, general environment etc. become significant. Town plan zoning is exercised to identify governmental zone, religious compounds, market places, public parks as well as agricultural ground.

Public health is commenced since early Ayutthaya period during the reign of Somdej Pra Boromtraai Lokanart in 1455. Seven departments were founded, these were "Krom Bhattaya" dealing with general community health administration, "Krom Moh" dealing with medical and health personnel, "Krom Moh Kumar" dealing with mother and child healthcare, "Krom Moh Nuad" dealing with traditional massage physiotherapy as primary curative procedure without other medicinal treatment. This was one of the biggest departments equipped with more personnel than others, "Krom Moh Ya Ta" dealing with ophthalmologic treatment, "Kron Moh Wannaroke" dealing with diagnostic and treatment of general skin diseases and wounds. Besides, there was "Krom Rong Pra Osoth" dealing with diagnostic, treatment and management of local herbal medicinal products in both fresh and dry conditions, as well as the control of the overall departments in the perimeter of health care activities.

There were also medical texts in each sector of health care group such as "Pratom Chinda" (mother and child care), "Tamra Paen Nuad" (general physiotherapy), "Roke Nitaan" (causes of diseases and illness), "Maha Chotirat" (gynaecology in

general), "Samutthtaan Winitchai" (causes of illness and health care) and "Tamra Pra Osoth Pra Narai" (medicine, written and dedicated to King Narai, written by 2 European, one Chinese and one Indian medicine doctors).

Once Bangkok became the capital of the country since 1782, King Rama I has established curative medicinal introduction at Wat Po by engraving the medicinal knowledge on marble tablets in the buildings of the monastery.

The study of medicine in Bangkok can be categorized into parts as such: text engraved on marble tablets and text etched on certain background such as palm leaves or traditional coarse paper (Samud Thai).

The engrave version is also recorded in another monastery as such : "Charuek Tamra Ya Wat Raja Orasaram" at Wat Raja Orasaram during the reign "Pra Buddha Lerdlah Napalai" (King Rama II) in 1812 and "Charuek Tamra Ya Wat Pra Chetupon" as mentioned above where these two evidences are regarded as the most perfect text ever in the country.

The etched versions started from "Tamra Pra Osoth" as revised by Pra Pong Amarin, the son of King Taksin under the permission of Pra Buddha Lerdlah Napalai in 1812, "Tamra Sappakhun Ya" written by Krom Luang Wongsathirat Sanit during the reign of Pra Buddha Lerdlah Napalai, this book was developed and revised from several texts of the old days. In this particular books shows the study of more than 100 types of local herbs as well as their integration of usage such as trunk, bark, leaf, core, gum, bulb, fruit, flower and root. Each property was recorded separately and become one of the most versatile medical texts. The other book needed to be mentioned is "Tamra Ya Pisade" as written by "Somdej Pra Somanachao Krom Praya Pavaresh Wariyalongkom" in 1864. Although the writer was not a doctor but he had collectively combined all medical knowledge because doctors in those days disliked to reveal their knowledge in public, therefore he felt the such local knowledge must be open up for public.

One of the most important text written is "Vejasart Chabab Luang", revised by King Rama V in 1870 while the influx of modern medicine was very strong and Thai Medicine faced its downfall. The text comprised 12 logs these were: "Krasai", "Taxila", "Dhatuwipang", "Pratom Chinda", "Paen Nuad", "Paen Feedaat", "Moranayaan Sutra", "Maha Chotirat" "Muchapakantika", "Rokanita", "Sappalaksana Sappakhun" and

"Utorn Roke". Later some of the logs were used as textbook to teach at Bhaetayakorn School, Siriraj Payabam (later Siriraj Hospital) since 1889, introduced by Pra Prasith Widhaya (Doctor Noo). Some logs were revised for teaching and renamed "Vejasart Varnna" where "Paen Nuad", "Paen Feedaat" were omitted and added the following logs: "Chantasart", "Abhayasanta", "Adisarn" and "Mukaroke". When Praya Pisnuprasartvej (Doctor Kong) commenced his teaching in Bhaetyalai School (Veja Samosom School), he has obtained the permission from Krom Praya Damrong Rajanuparb to publicise the text and called "Bhaetayasart Songgrah" in two volumes consisting of 14 logs e.g. "Chantasart", "Pratom Chinda", "Dhatuwipang", "Sappakhun", "Sommutithaanvinitchai", "Warayokesam", "Chawadarn", "Rokenitaan", "Dhatuwiworn", "Dhatubunjob", "Muchapakantika", "Taxila" and "Kaisaya". Besides, Doctor Kong has composed a text called "Veja Suksa" to simplify the first two volumes for public and later these texts were used in local medicine schools all over the country for those who were interested to be registered local medicine doctor. It can, therefore, be stated that Vejasart Chabab luang is the most useful text for those local medicine doctors who later had revised into several texts such as "Vejasart Varnna", "Bhaetyasart Songgrah". In particular "Bhaetyasart Songgrah" by Praya Pisnuprasartvej were published widely distributed than other.

The distribution of Vejasart Chabab Luang and other medical texts have proved to be the most popular among local medical institutes in Bangkok such as Sukhothai Thammathiraj University. Thus it is not exaggerated to state that these texts become the major text among medical institutes more than before.